

Nr 14.

Ankom till riksdagens kansli den 15 mars 1926 kl. 1 e. m.

Utlåtande i anledning av väckta motioner angående expropriationslagstiftning för främjande av kolonisationen dels i Norrland och Dalarne dels ock i södra och mellersta delarna av riket.

Andra lagutskottet har till behandling i ett sammanhang förehaft till lagutskott hänvisade motionerna nr 176 och 177 i andra kammaren av herrar *Herou, Samuelsson* och *Dahlén*.

I motionen nr 176 har hemställts, att riksdagen ville hos regeringen anhålla, att det av norrlandskommittén framlagda kravet på en expropriationslagstiftning såsom stöd för angelägenheten att i Norrland och Dalarne på bolags och enskilda spekulanter mark bilda nya jordbruk måtte snart upptagas till behandling och föranleda en proposition till riksdagen.

I motionen nr 177 har hemställts, att riksdagen ville hos regeringen anhålla, att jordundersökningens och jordkommissionens framställningar om en expropriationslag även för mellersta och södra delarna av riket, såsom stöd för strävandet att därstädes å bolags, enskilda spekulanter och större enskilda jordägares mark bilda nya jordbruk, måtte upptagas till behandling och föranleda en proposition till riksdagen.

Beträffande de skäl, som motionärerna anfört till stöd för sina berörda yrkanden, får utskottet hänvisa till respektive motioner.

Spörsmålet om expropriation såsom medel att skapa nya självständiga jordbruk upptogs redan av norrlandskommittén. I sitt betänkande framlade denna bland annat ett förslag till lag för beredande åt enskilda jordbrukare i Norrland och Dalarne av lämpliga odlingslägenheter. Förslaget avsåg att skaffa jordbrukssökande mark till upptagande av nya jordbruk, i främsta rummet genom frivilliga avtal. Om mark ej kunde erhållas på detta sätt, skulle det inträda en expropriationsrätt, som utövades av Konungen. Skyldighet att avstå jord i sådan ordning skulle åligga bolag eller förening för ekonomisk verksamhet eller enskild person, vilken icke hade sitt bo och hemvist å den fastighet, å vilken den till avstående ifrågasatta marken vore belägen, samt uppenbarligen besuttede fastigheten huvudsakligen för att tillgodogöra sig skogsavkastningen.

Norrlandskommitténs betänkande den 27 oktober 1904.

Tre ledamöter i kommittén (herrar H. Claeson, F. Kempe och A. Lindman) reserverade sig mot varje expropriationsrätt för ifrågavarande ändamål under framhållande av att expropriationsinstitutet därigenom skulle föras utanför de gränser för denna rätt, som dittills till skydd för äganderättens helgd visligen varit bestämda för densamma.

*Riksdagarna
1909—1917.*

Frågan om expropriation för bildande av nya jordbruk kom några år senare motionsvis under riksdagens prövning. Under åren 1909, 1910, 1911 och 1912 framfördes nämligen medelst motioner förslag om att ytterst genom expropriation bereda bl. a. den jordlösa befolkningen jord till nya jordbruk å fastigheter, som vore av större omfattning, samt å fastigheter, tillhöriga bolag, föreningar för ekonomisk verksamhet eller enskilda spekulanter. Uti motionerna erinrades om norrlandskommitténs förslag till expropriation för bildande av nya jordbruk och angelägenheten, att detta förslags syfte lämpligen utsträcktes även till övriga delar av riket. Motionerna vunno emellertid ej riksdagens bifall.

I samband med Kungl. Maj:ts propositioner med förslag till ny allmän expropriationslagstiftning vid 1913, 1916 och 1917 års riksdagar likasom ock vid riksdagarna 1914 och 1915 väcktes ånyo motioner om expropriation för jordbruksändamål, men vunno motionerna ej riksdagens bifall.

*Jordundersökningen den
30 december
1915.*

I sitt den 30 december 1915 avgivna betänkande angående jordförhållandena i Värmlands län hemställde jordundersökningens majoritet (herrar Lindhagen och Å. Ingeström), att frågan om social expropriation för bl. a. jordbruk måtte upptagas till behandling samt lösas till förmån för en sådan rätts ernående i skälig omfattning under lämpliga former och för alla betryggande villkor, samt att, för den händelse en dylik lagstiftning inskränktes till vissa delar av riket, Värmlands län måtte i varje fall inbegripas i densamma. †

En ledamot av jordundersökningen (herr C. Ros) förklarade sig icke kunna biträda det sålunda avgivna förslaget.

Jordkommissionen.

Då jordkommissionen den 29 november 1918 tillsattes, uppdrogs bland annat åt denna att verkställa utredning och avgiva förslag, huruvida och i vad mån tvångsavlösning av jord för tillgodoseende av jordbruksändamål utöver vad för det dåvarande vore stadgat borde på lagstiftningens väg genomföras. I anledning härav avlämnade kommissionen den 11 november 1922 två alternativa, med resp. I och II betecknade förslag till lagstiftning om statsåtgärder för bildande av nya jordbruk, därvid ytterst expropriation för markanskaffning skulle ifrågakomma.

*Innebörden av
förslaget I.*

Enligt förslaget I (omfattat av herr Lindhagen samt med vissa skiljaktheter av herrar Johansson i Uppmålby och Pettersson i Hällbacken) skulle varje arbetsför svensk man eller kvinna, som saknade tillräckliga medel att själv förvärva ett jordbruk, kunna erhålla statens bistånd för

bildandet av nybygge, under förutsättning att vederbörande genom härkomst, praktik, håg eller eljest kunde antagas vara skicklig att ägna sig åt mindre jordbruk. I främsta rummet borde nybyggesanläggning avse upptagande av större nybyggen, åsyftande att giva bärgning åt en medelstor familj. Till dylikt nybygge skulle läggas fullt tillräcklig oodlad eller odlad jord och, i mån av tillgång, även erforderlig ängs- och hagmark samt tillika skogsbördig mark för bränsle, husbehovsvirke och mulbete. Till mindre nybygge skulle läggas odlingsvärd oodlad jord, men odlad jord endast undantagsvis, samt därjämte även ängs- och hagmark jämte husbehovsskog och bete efter omständigheterna. I de trakter av landet, där jordbruket enligt lag ansetts behöva icke blott husbehovsskog utan även stödskog, finge för större nybygge jämväl nödigt stödskogsområde utbrytas att förbliva i statens ägo och avsättas till stöd främst för större och mindre nybyggen eller ock bilda kärnan till sockenallmänningar till förmån för sådana jordbruk, som saknade tillräckligt med skog eller bete.

För främjande av lagens syfte samt förekommande av mellanhänders jordocker borde staten genom jordkommissionerna i länen söka genom frivilliga avtal förvärva enskilda egendomar, när dylika stode till buds på förmånliga villkor och synnerligen lämpade sig för bildande av nya jordbruk. Nybyggen borde anskaffas inom olika orter i länet, i den mån efterfrågan efter sådana förefunnes eller uppenbarligen vore att inom närmaste tiden emotse från länet eller andra trakter i landet. Kunde frivillig överenskommelse ej träffas, finge jorden övertagas genom tvångsavlösning (*expropriation*).

Beträffande *skyldighet för enskild jordägare att för nybygges anläggning avstå erforderlig odlingsbar eller odlad jord* skulle gälla följande: *Odlingsbar jord* å fastighet, tillhörig bolag, ekonomisk förening eller enskild spekulant, ävensom odlingsbar jord, som ägdes av annan enskild person och tillhörde fastighet med ett taxeringsvärde av minst 125,000 kronor och på samma gång en åkerareal av mera än 75 hektar, skulle — i sistnämnda fall till högst hälften av fastighetens odlingsbara jord — avstås, såvida ej tjänliga åtgärder till jordens uppodlande vidtagits eller veterligen snart vore att förvänta. Oavsett detta skulle enskild person tillhörig odlingsbar jord jämväl avstås, då jorden i anseende till läge eller omfattning eller av annan anledning uppenbarligen ej kunde antagas inom överskådlig tid bliva av fastighetens ägare uppodlad för att brukas med gårdens gamla inägor eller ingå i någon fastighetens klyvning mellan barn eller stärbhusdelägare. Vidare skulle *odlad jord*, som enligt ortens förhållanden vore att anse såsom synnerligen vanhävdad, avstås, såvida ej tjänliga åtgärder till vanhävdens avhjälpan vidtagits eller veterligen snart vore att förvänta. Därest tillgång till annan lämplig jord ej funnes i orten samt behovet vore trängande, kunde odlad jord å fastighet, tillhörig bolag, ekonomisk förening eller enskild spekulant ävensom å därmed i det föregående likställd, enskild person tillhörig större

fastighet, även om fastigheten ej vore vanhävdad, tagas i anspråk till ett omfång av 25 procent av den odlade jorden.

Åtskilliga undantag från dessa regler föreslogos dock, såsom för det fall att huvudfastighetens jordbruk eller skogsbruk skulle genom avståendet synnerligen försvagas eller synnerligt intrång ske i följd av uppkommen svårighet i skötseln av jordbruket eller skogsbruket eller att ekonomibyggnaderna därigenom kunde anses bliva för stora i förhållande till den återstående arealen.

Lösen för jord, som skulle exproprieras, skulle bestämmas efter det värde, vartill uti orten jord av ifrågavarande läge och beskaffenhet kunde anses böra skäligen uppskattas. Till ledning för bestämmandet av berörda värde, vartill skulle tjäna fastighetens taxeringsvärde, gåvos i övrigt åtskilliga reglerande föreskrifter, däribland att odlingsbar mark skulle ersättas efter det värde, som borde åsättas den utan hänsyn till det särskilda värde, vartill markens brukbarhet för odling kunde uppskattas. Vidare föreskrefs, att om mark, som tillhörde bolag eller ekonomisk förening eller enskild spekulant, blivit av kronan genom avvittring eller storskifte donerad till landets uppodling och bebyggande eller av kronan givits till industriens och bergsbrukets understöd, och jorden ej numera tjänade det avsedda ändamålet eller eljest utan kronans medgivande ej innehades under villkor, som fästs vid densamma, skulle å lösensumman avdragas 25 procent.

Frågan, huruvida förutsättning för tvångsavlösning föreläge, huru mycken mark, som skulle avstås, så ock om löseskillingen skulle i händelse av tvist avgöras av en *avlösningsnämnd*, bestående av lantmätare och kommunalt valda ledamöter. Över avlösningsnämnds beslut i frågor, huruvida förutsättning för tvångsavlösning föreläge, och beträffande omfattningen och läget av den mark, som skulle avstås, skulle i händelse av missnöje besvär anföras hos Kungl. Maj:t. Över nämndens beslut i fråga om löseskillingens storlek finge talan ej föras.

Avlöst område skulle övergå till ny ägare fritt från inteckningar.

Nybygge, som utbrutits, skulle bliva statens egendom samt, intill att dess uppodling och bebyggande i skäligen omfattning ägt rum, snarast möjligt av jordkommissionen i länet överlåtas å godtagen nybyggare med arrenderätt. Vid nybygges första upplåtande skulle bestämmas det värde, efter vilket lega och köpeskillning skulle utgå. Nybyggare, som innehade nybygge på arrende, skulle äga att när som helst hos jordkommissionen begära fri förfoganderätt över nybygget under förutsättning, att det skäligen uppodlats och bebyggt. Denna förfoganderätt skulle tilldelas i den form, som om överlåtelse av kronojord för jordbruksändamål vore stadgat. Nybygges överlåtelse med äganderätt skulle ej medföra rätt för ägaren att själv bruka eller till annan överlåta fastigheten för annat ändamål än idkande av jordbruk.

Slutligen innehåller förslaget bestämmelser om att den, som saknade

nödiga penningmedel, skulle kunna erhålla statslån med lång amorteringstid och i möjligaste mån låg ränta för täckande av sina utgifter till markförvärv, nödiga åbyggnaders uppförande och odling av oodlad jord m. m.

Även enligt förslaget II (omfattat av herrar Ehrenborg och Jansson i Edsbäcken) skulle, i den mån behovet av jord för bildande av nya jordbruk ej kunde fyllas genom förvärv medelst frivilliga avtal, jord få förvärfvas genom expropriation. Skyldigheten att i sådan ordning avstå mark var emellertid enligt detta förslag betydligt mera begränsad och skulle i första hand omfatta *odlad* jord, varå jordbruket nedlagts eller vanskötts, för så vitt den egendom, vartill jorden hörde, ägdes av bolag, ekonomisk förening eller enskild spekulant eller ock av annan enskild person, där egendomen innehöлле ödlad jord till en areal överstigande 25 hektar. Jord, som på grund av sin naturliga beskaffenhet eller någon annan omständighet måste anses alldeles olämplig för jordbruksdrift, eller jord, med avseende å vilken ändamålsenlig åtgärd eller förberedelse vidtagits för dess iståndsättande, finge dock ej tagas i anspråk. Befunnes den huvudsakliga delen av den odlade jorden ligga i sådan vanhävd, att jordbruket därå nedlagts eller vanskötts i ovan angivna grad, kunde icke blott de vanhävdade ägorna utan även återstoden av den odlade jorden förvärfvas. I andra hand finge exproprieras *odlingsbar jord* å egendom, tillhörig bolag, ekonomisk förening eller enskild spekulant, för så vitt icke ändamålsenlig åtgärd eller förberedelse vidtagits för jordens uppodlande.

*Innebörden
av förslaget
II.*

Undantagsfallen enligt detta förslag överensstämma i huvudsak med undantagen enligt alternativ I.

Beträffande förfarandet vid expropriationen har detta förslag anslutit sig till gällande bestämmelser i den allmänna expropriationslagen med den avvikelse, att talan angående expropriation skulle instämmas icke till allmän underrätt utan till ägodelningsrätt.

Lagen skulle ej äga tillämpning i fråga om fideikommiss.

Herrar *Olsson* i Kullenbergstorp och *Wohlin* hava avstyrkt, att något av förslagen lades till grund för lagstiftning i ämnet. De hava härutinnan bland annat anfört, att mycket starka betänkligheter måste resa sig mot ett ingrepp i den enskilda äganderätten för tillgodoseende av jordlösa personers krav på jord, innan man undersökt, huruvida icke dessa sistnämnda i mångt och mycket berättigade krav kunde tillgodoses genom upplåtande av jordområden å kronojord och å annan publik jord samt genom förvärv i den fria marknaden av större, för styckning lämpade egendomar. Skulle expropriationsrätt för ifrågavarande ändamål överhuvud taget förekomma, måste den i varje fall begränsas till odlingsbar mark, tillhörig bolag eller föreningar för ekonomisk verksamhet samt s. k. skogsspekulanter, och vore spörsmålet, huruvida man för nybildningen av mindre jordbruk behövde tillgripa en expropriationslagstiftning, huvudsakligen en »norrlands-

*Reservation
av herrar
Olsson i
Kullenbergs-
torp och
Wohlin.*

fråga». Större svårigheter syntes emellertid icke böra i regel möta mot att förvärva bolagsområdena i fråga på frivillighetens väg och utan tillitande av en sådan expropriationslagstiftning, som vore ifrågasatt. Det kunde naturligtvis givas undantag, men i stort sett kunde reservanterna icke förstå, att de norrländska trävarubolagen skulle vara ovilliga att sälja sina odlingsbara myrmarker jämte nödiga smärre områden fastmark och husbehovsskog, för så vitt bolagen finge behålla sin högvärdiga skogsmark samt för så vitt de ifrågasatta försäljningarna icke gällde sådana smärre enklaver i skogsmarken, att försäljningarna av dessa enklaver fördärvade skogsägornas konfiguration och avsevärt försvårade förvaltningen av dessa. Enligt vad som vore känt, hade vissa norrländska bolag redan i ganska stor utsträckning till arrendatorerna återsålt dessas arrenderade inägoområden, och det syntes vid sådant förhållande, som om villighet att sälja de icke utarrenderade odlingsområdena borde vara minst lika stor. Vad nu anförts om myrmark torde även gälla om hårt försumpad fastmark, som för bolagens skogsskötsel icke heller hade nämnvärd betydelse.

1924 års riks-
dag.

Vid 1924 års riksdag framställdes i likalydande motionerna nr 97 i första kammaren av herr Lindhagen m. fl. samt nr 178 i andra kammaren av herr Johansson i Uppmälby m. fl. yrkande, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa, att Kungl. Maj:t ville skyndsamt låta i överensstämmelse med vissa i motionerna angivna allmänna synpunkter utarbeta och för riksdagen framlägga förslag till lag om expropriation av jord för bl. a. bildande av nya jordbruk.

Över motionerna avgav andra lagutskottet utlåtande, nr 39, däri utskottet hemställde, att motionerna icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda. Motiveringen härför var av följande lydelse:

Att den enskilde jordägaren borde vara skyldig att mot ersättning avstå sin jord, när denna erfordrades för att tillgodose ett viktigt allmänt intresse, vore en i vår rätt redan fastslagen grundsats. Såsom redan norrlandskommittén framhållit, vore frågan, huruvida rätt till expropriation för visst ändamål borde anses förefinnas, mindre en juridisk principfråga än en avvägningsfråga mellan skilda intressen. Att den svenska jordens odlingsmöjligheter tillgodogjordes samt landets befolkning i största möjliga utsträckning bereddes tillfälle att genom upptagande av nya jordbruk vinna sin utkomst och bärning, vore givetvis en angelägenhet av den samhällsliga vikt, att, därest densamma icke kunde annorledes tillgodoses, en expropriationsrätt för ändamålet kunde vara påkallad.

Det torde emellertid icke böra förbises, att en sådan lagstiftning som den av motionärerna påyrkade med all sannolikhet skulle komma att i olika avseenden medföra menliga följder. Sålunda skulle bl. a. lagstiftningen tvivelsutan hos jordägarna skapa en allmän osäkerhet och olust, vilken skulle ej minst under nuvarande tryckta konjunkturen vara oläglig och som vore ägnad att verka till skada för jordbrukets framtid. En sänkning av gällande fastighetsvärden med därav följande menlig inverkan å fastighetskrediten torde ock vara att påräkna såsom en följd av den ifrågasatta lagstiftningens genomförande.

Vid bedömandet av frågan, om giltiga skäl föreläge för genomförandet av en tvångslagstiftning av den av motionärerna ifrågasatta innebörd, gällde det emellertid att för sig klagöra, huruvida det behov, som den tillämnade lagstiftningen avsåge att tillgodose, vore av den styrka, att det kunde anses överväga de menliga följder, som ett sådant ingrepp i den enskilda äganderätten skulle komma att medföra.

Att för närvarande något verkligt behov av tvångsförfarande för beredande av nödig jord till bildande av nya jordbruk skulle föreligga, därom kände sig utskottet ej övertygat. Den av jordkommissionen verkställda enquete'n hade ej ådagalagt förefintligheten därav. I flertalet av de yttranden, som avgivits över jordkommissionens förslag, hade tvärtom betonats, att för närvarande ej funnes någon större svårighet för den jordsökande allmänheten att till skäligen priser förvärva lämpliga odlingslägenheter. Erfarenheterna i detta hänseende sedan den tid, berörda yttranden avgävos, pekade än mera bestämt i samma riktning. Härför talade ock i sin mån den skrivelse, som Sveriges skogsägareförbund under februari månad 1924 ingivit till Kungl. Maj:t med anmälan, att genom nämnda förbund utbjödes av respektive skogsbolag till försäljning i egnahems- och kolonisationssyfte vissa arealer av dels bebyggd inägojord, dels odlad men obebyggd jord och dels oodlad, men odlingsbar mark.

I detta sammanhang förtjänade ock erinras, att 1924 års riksdag beslutat avlåta en skrivelse till Kungl. Maj:t med begäran om skyndsamt föranstaltande om utredning rörande beredandet av större möjligheter för upplåtande av ecklesiastisk jord till smärre jordbruk och egna hem och om framläggande för riksdagen av de förslag, som därav kunde föranledas.

Utskottet hölle före, att, innan man inlåte sig å genomförande av tvångsbestämmelser för det i motionerna angivna syftet, det borde undersökas, huruvida icke det nämnda syftet stode att tillgodose därförutan. Mycket tydde på, att den obenägenhet för avyttrande av jord, som tidigare från många jordägares sida kommit till synes, under de senare åren bytts i en motsatt uppfattning.

I detta sammanhang förtjänade ock erinras, att, i händelse en av utskottet i annat utlåtande tillstyrkt framställning till Kungl. Maj:t om utarbetande av bestämmelser till tryggande och förbättrande av arrendatorers och med dem likställda nyttjanderättshavares ställning vunne beaktande, genom en dylik lagstiftning indirekt torde komma att föranledas ytterligare utbud av jord till avsalu.

För egen del hade ock staten i sin mån möjlighet att genom upplåtelser från kronojord av skilda slag, genom befordrande av egnahemslånerörelsen samt genom understödjande och organiserande av offentlig jordförmedling verksamt främja landets kolonisation och bereda den jordsökande allmänheten tillfälle att förvärva erforderliga brukningsområden.

Först därest det visade sig, att den förefintliga efterfrågan å jord icke utan ytterligare åtgärder från statsmakternas sida skulle kunna i erforderlig omfattning tillgodoses, torde tiden vara inne att taga under omprövning, huruvida sådana åtgärder, som i motionerna påyrkats, kunde vara av behovet påkallade.

Vid utskottets utlåtande var fogad en reservation av sju ledamöter, vilka av angivna skäl hemställde om skrivelse till Kungl. Maj:t med begäran om skyndsamt förslag till lag om expropriation av jord för bildande av nya jordbruk.

Vid ärendets behandling i kamrarna bifölls utskottets hemställan.

1925 års
riksdag.

Vid 1925 års riksdag väcktes åter motioner i ämnet, nämligen nr 162 och nr 163 i första kammaren av herr Lindhagen med instämmande beträffande yrkandena i motionerna av herr Luterkort m. fl. samt nr 167 och 168 i andra kammaren av herr Pettersson i Hällbacken m. fl.

I motionerna nr 162 i första kammaren och nr 167 i andra kammaren hemställdes, att riksdagen ville hos regeringen anhålla, att det av norrlandskommittén framlagda och av regeringen ännu ej prövade krav på en expropriationslagstiftning såsom stöd för angelägenheten att i Norrland och Dalarne å bolags och enskilda spekulanter mark bilda nya jordbruk måtte omsider upptagas till behandling och föranleda en proposition till riksdagen.

I motionerna nr 163 i första kammaren och nr 168 i andra kammaren hemställdes, att riksdagen ville hos regeringen anhålla, att jordundersökningens och jordkommissionens framställningar om en expropriationslag även för mellersta och södra delarna av riket, såsom yttersta stöd för strävandet att därstädes å bolags, enskilda spekulanter och större enskilda jordägares mark bilda nya jordbruk, måtte upptagas till behandling och föranleda en proposition till riksdagen.

Över motionerna avgav andra lagutskottet utlåtande, nr 25, däri utskottet hemställde, att motionerna icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda. Till stöd för sin hemställan anförde utskottet följande:

Den i nu förevarande motioner påyrkade expropriationslagstiftningen för bildande av nya jordbruk är i jämförelse med den av fjolårets motionärer för enahanda ändamål påkallade så tillvida av mindre omfattning, som den skulle medgiva expropriationsrätt allenast gentemot bolag och enskilda spekulanter samt, i fråga om södra och mellersta Sverige, större enskilda jordägare. Någon större åtskillnad torde dock praktiskt taget icke föreligga beträffande räckvidden för de båda sålunda ifrågasatta lagstiftningsåtgärderna.

Vad av utskottet i dess ovan återgivna fjolårsutlåtande anförts till stöd för att ej då tillstyrka genomförande av en expropriationslagstiftning i och för bildande av nya jordbruk synes utskottet alltjämt äga giltighet.

Såvitt utskottet kunnat inhämta synes en ökad benägenhet förefinnas att avyttra odlingsbar jord, där förhållandena det lämpligen medgiva. Föreliggande uppgifter synas ock giva stöd för att så även är fallet beträffande bolag tillhörig odlingsmark.

Härtill kommer emellertid, att innevarande års riksdag beslutat att medelst skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om föranstaltande av en skyndsam, objektiv och förutsättningslös utredning, huruvida och på vad sätt kolonisation å odlingsbar jord må kunna genom statliga åtgärder åvägbringas inom landet i vidare utsträckning än vad för närvarande är fallet, samt om framläggande för riksdagen av de förslag, som därav må föranledas.

Utskottet håller för visst, att vid den av riksdagen sålunda påkallade utredningen erforderlig uppmärksamhet kommer att ägnas även åt frågan, i vad mån odlingsbar jord, lämpad för bildande av nya jordbruk, står att

medelst frivilliga avtal förvärva, särskilt vad angår bolag tillhörig mark i Norrland och Dalarne, samt, därest hinder för dylika förvärv skulle befinnas möta, vilka åtgärder som därav må påkallas.

Enligt utskottets mening skulle ett bifall till de i nu förevarande motioner gjorda hemställandena om framläggande av förslag till expropriationslagstiftning för i motionerna angivna ändamål ej stå i överensstämmelse med det av innevarande års riksdag redan fattade beslutet om påkallande av en förutsättningslös utredning rörande möjligheterna och förutsättningarna för en vidgad kolonisation medelst statliga åtgärder å odlingsbar jord.

Vid utskottets utlåtande var fogad en reservation av sju ledamöter, vilka av angivna skäl hemställt, att riksdagen måtte anhålla *dels* att Kungl. Maj:t, med beaktande av norrlandskommitténs förslag i ämnet, ville till stöd för bildande av nya jordbruk (kolonisation) å bolags och enskilda spekulanter mark i Norrland och Dalarne överväga förslag till en lag om expropriation, och *dels* att Kungl. Maj:t, med beaktande av jordundersökningens och jordkommissionens förslag i ämnet, ville till stöd för bildande av nya jordbruk (kolonisation) å bolags, enskilda spekulanter och större enskilda jordägares mark i mellersta och södra delarna av riket överväga förslag till en lag om expropriation.

Utskottets hemställan bifölls av riksdagen.

Såsom ovan berörts anhöll riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t den 29 april 1925, nr 150, under åberopande av vad som anförts i sammansatta andra lag- och jordbruksutskottets av riksdagen godkända utlåtande nr 1, att Kungl. Maj:t ville föranstalta om utredning, huruvida och på vad sätt kolonisation å odlingsbar jord må kunna genom statliga åtgärder åvägbringas inom landet i vidare utsträckning, än vad för närvarande vore fallet, samt för riksdagen framlägga de förslag, som därav må föranledas.

1925 års
kolonisations-
sakkunniga.

Skrivelsen var föranledd av två inom riksdagen väckta motioner, nr 164 i första kammaren av herr Lindhagen samt nr 169 i andra kammaren av herr Pettersson i Hällbacken m. fl. I motionerna hade hemställts, att riksdagen ville *dels* uttala sig för att kolonisationsfrågan inriktades på rikets kolonisation och att detta borde ske genom en allmän, av staten ledd nybyggesverksamhet och *dels* för ändamålet för egen del besluta eller hos Konungen begära en lagstiftning i huvudsaklig anslutning till grunderna för jordkommissionens förslag till lag om statsåtgärder för bildandet av nya jordbruk.

I förenämnda utskottsutlåtande framhölls bland annat följande:

Mot bakgrunden av tidens befolkningsproblem — landsbygdens årliga födelseöverskott uppginge numera till mellan 30,000 och 40,000 personer — borde övervägas, huruvida icke landsbygdens tätande skaror må kunna, där förutsättningar härför finnes, beredas tillfälle att kvarstanna inom jordbruket ävensom i vad mån den produktiva jorden må kunna ytterligare utnyttjas i syfte att skapa vidgade utkomstmöjligheter för folköverskottet.

särskilt genom bildandet av nya jordbruk och erforderlig utveckling av äldre. Inom olika delar av riket funnes helt visst betydande arealer odlingsbar jord, som genom kolonisationsåtgärder av skilda slag kunde erövras för kulturen och giva upphov till nya försörjningstillfällen. Det vore av vikt att snarast få undersökt, huruvida och på vad sätt en systematisk kolonisation må kunna bedrivas även å andra trakter än de norrländska kronoskogarna. För uppbringande av större till jordbruksbildning lämpade jordområden liksom för utförande av erforderliga grövre, flera lägenheter gemensamt berörande kolonisationsåtgärder vore nuvarande egnahemsanordningar näppeligen tillräckliga. Härtill komme, att egnahemslåneförmedlarna knappast torde kunna med nu utgående statsunderstöd påtaga sig de kostnader och den risk, som antagligen bleve förenad med dylik bygd-brytning, och ej heller lämna nybyggaren det stöd, som torde krävas, för att en mindre bemedlad skulle kunna mäktat genomföra det helt visst oftast vanskliga och kostsamma företaget att från obruten mark skapa ett nytt självständigt jordbruk. Slutligen uttalar utskottet, att hela den föreliggande frågan borde göras till föremål för en skyndsam, objektiv och förutsättningslös utredning rörande möjligheterna och förutsättningarna för en vidgad inre kolonisation samt vägarna för dennas ändamålsenliga bedrivande. Enär en verksamhet av denna art inrymde omfattande ekonomiska problem, samtidigt som den givetvis vore en fråga av stor social räckvidd, torde spørgsmålets ekonomiska sida därvid jämväl böra vederbörligen utredas.

Med i huvudsak denna motivering framställde utskottet det förslag, som föranledde, att riksdagen till Kungl. Maj:t avlät den förut omtalade skrivelserna den 29 april 1925 nr 150.

Vid anmälan i statsrådet den 6 juni 1925 av berörda riksdagsskrivelse yttrade chefen för jordbruksdepartementet följande:

Det måste givetvis betraktas som en av våra viktigaste samhällliga angelägenheter att befordra en på samma gång ekonomisk och intensiv användning av landets naturtillgångar. Endast därigenom kan utsikt för vårt folk skapas till en god bärgring. Vid sidan av den odlade jorden finnas här i landet vidsträckta, nu föga utnyttjade arealer, som efter odling och med lämplig skötsel skulle kunna giva goda skördar och sålunda erbjuda ett stort antal människor hem och utkomst. I någon mån har vår kraftigt utvecklade egnahemsrörelse verkat för ett dylikt utvidgande av den odlade jorden, men dess huvuduppgift har likväl legat på ett annat område; vissa grenar av statens utlåningsverksamhet hava syftat åt samma håll, även om desamma mera främjat redan befintliga jordbruks utökande än skapande av nya självständiga jordbruk. Att sätta den obemedlade i tillfälle att genom nyodlingsverksamhet skapa sig hem och utkomst har däremot varit huvudändamålet med kronoparkskolonisationen. Efter åtskilliga års försöksarbete har denna verksamhet numera stadgat sig dithän, att innevarande års riksdag på Kungl. Maj:ts förslag godkänt definitiva grunder för dess fortsättande. Kronoparkskolonisationen avser helt naturligt endast den odlingsmark, som är i kronans ägo. Då det emellertid är konstaterat, att huvudparten av den ur odlingssynpunkt bästa och i förhållande till sitt läge lämpligaste odlingsmarken befinner sig i enskildas händer, måste det anses i hög grad önskvärt, att en utredning genom

sakkunniga i det i ovanberörda riksdagsskrivelse angivna syfte ofördröjligen kommer till stånd.

En dylik utredning torde emellertid på förhand böra inriktas på vissa konkreta mål, på det att ett praktiskt resultat snarast möjligt må kunna ernås. Ur denna synpunkt bör det därför vara lämpligt, att på enahanda sätt, som skett i fråga om det slutliga ordnandet av kronoparkskolonisationen, utredningen närmast begränsas till formerna för en dylik kolonisationsverksamhets igångsättande, under det att frågan om dess utsträckning mera lämnas åt framtiden. Men även om det alltså icke bör sättas i fråga, att själva utredningen föregås av en fullständig inventering av all odlingsbar mark i enskild ägo, bör man likväl på grundval i första rummet av tillgängligt material, såsom de av kolonisationskommittén företagna inventeringarna i Norrland och jordkommissionens enquête till kommunerna, det av vissa skogsägande bolag gjorda erbjudandet om avyttring av odlingsmark, den av Sveriges geologiska undersökning verkställda inventeringen av torvtillgångarna i södra Sverige m. m., söka giva anvisning på vissa trakter, där förutsättningar för en framgångsrik kolonisation på enskild mark föreligga, varvid dessutom utöver de rena jordbrukssynpunkterna uppmärksamhet jämväl torde böra ägnas frågan om möjlighet för vederbörande kolonister att erhålla biförtjänster.

Vid utredningen av omfattningen och formerna för statens understödjande av ifrågavarande kolonisationsverksamhet torde böra övervägas, hurvida detta bör grundas på av staten redan bedriven understöds- och lånere rörelse genom medverkan av egnahemslånefonden, avdikningsanslagen och odlingslånefonden, allmänna och norrländska nyodlingsfonderna m. fl. — varvid en speciell anpassning av villkoren för anslag och lån för detta ändamål givetvis kan bli nödvändig — eller på för detta ändamål särskilt vidtagna anordningar, antingen såsom skett i fråga om kronoparkskolonisationen genom statens direkta medverkan eller genom grundandet av en kooperativ understöds- och låneverksamhet. Beroende av vilkendera av dessa vägar som befinnes lämpligast lärer bli, om det direkta handhavandet av denna kolonisation skall uppdragas åt egnahemsnämnderna i länen — eventuellt annan med hushållningssällskapen samarbetande, för detta ändamål nyskapad organisation —, åt mera statliga organ eller åt helt frivilliga sammanslutningar. För den händelse dylika statliga organ prövas böra handhava kolonisationen, torde även särskilt böra utredas, på vad sätt anskaffning och inköp av odlingsbar mark för statens räkning bör ordnas. Däremot anser jag icke frågan om rätt att expropriera dylik odlingsmark för kolonisationsändamål böra upptagas i detta sammanhang. Jag förbiser ingalunda, att för en effektiv kolonisationsverksamhet kunna komma att erfordras både en expropriationslagstiftning och andra lagstiftningsåtgärder. Med det i viss mån begränsade uppdrag, som jag ansett böra lämnas de sakkunniga, lära emellertid några mera betydande lagstiftningsuppgifter knappast böra förenas. För utredningsarbetets skyndsamma och ändamålsenliga utförande lärer också vara lämpligast, att i första hand fastslås formerna för kolonisationsverksamhetens bedrivande.

För verkställande av ifrågavarande utredning torde sakkunniga till ett antal av högst fem böra tillkallas.

På departementschefens hemställan beslöt Kungl. Maj:t att tillkalla högst fem sakkunniga personer för verkställande inom sagda departement av

utredning av frågan om ytterligare åtgärder för främjande av kolonisation å mark i enskild ägo.

Den 12 juni 1925 blevo ifrågavarande sakkunniga tillkallade.

1925 års undersökningskommission för upplåtelse av jord.

Vidare må erinras, hurusom riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t den 2 juni 1925, nr 309, anhållit, under åberopande av vad som anförts i riksdagens andra lagutskotts av riksdagen godkända utlåtande nr 32, om övervägande från regeringens sida av åtgärder, som vore ägnade att främja frilösning av arrendjordbruk i större utsträckning än för närvarande skedde, därvid jämväl borde komma under prövning behovet av en särskild lagstiftning för frilösning av arrendjordbruk, tillhöriga bolag och enskilda spekulanter, ävensom om framläggande för riksdagen av de förslag, vartill dessa överväganden kunde föranleda.

Skrivelsen var föranledd av motionerna nr 166 och 167 i första kammaren av herr Lindhagen med instämmande beträffande yrkandena i motionerna av herr Luterkort m. fl. och nr 171 och 172 i andra kammaren av herr Pettersson i Hällbacken m. fl. I motionerna I:166 och II:171 bade hemställts, att riksdagen ville, i anslutning till norrlandskommitténs avsikter samt jordkommissionens framställningar, hos regeringen begära övervägande och förslag till en lagstiftning om frilösning av arrendjordbruk. I motionerna I:167 och II:172 hade hemställts, att riksdagen ville anhålla hos regeringen, att den med anledning av riksdagens skrivelse 1912 tillsatta åbokommitténs betänkande måtte tagas under övervägande och för riksdagen framläggas det förslag, vartill detta betänkande borde till förmån för de av detsamma berörda åborna föranleda.

I förenämnda utskottsutlåtande framhölls bland annat följande:

Det måste i stort sett anses såsom en synnerligen önskvärd utveckling, att de självägande jordbrukarnas antal ökades genom att arrendatorer och andra brukare av annans jord med äganderätt förvärvade den jord, de brukade. Vissa hämmande faktorer förefunnes emellertid, vilka gjorde, att ett överförande av de osjälvständiga jordbruken i brukarnas ägo för närvarande icke komme till stånd i den omfattning, som önskligt vore. Berörda hinder borde undanröjas och åtgärder vidtagas, vilka vore ägnade att underlätta överenskommelse mellan vederbörande angående äganderättens överlåtande å brukaren. I detta avseende framstode såsom en önskvärd åtgärd genomförandet av en förbättrad jorddelningslagstiftning. Vidare ville utskottet understryka vikten av att spørsmålet om förenkling i fråga om fastighets frigörande från densamma besvarande inteckningar med det snaraste bringades till lösning. Det väsentligaste hindret bottnade emellertid i de svårigheter, som för respektive arrendatorer vore förknippade med köpens finansiering. Utskottet ville betona önskvärdheten av att från statsmakternas sida möjliggjordes ekonomisk hjälp åt de osjälvständiga brukare, som ville och vore i tillfälle att förvärva äganderätten till av dem brukade områden. Viss utvidgning av egnahemsblånerörelsen skulle i hög grad främja frilösen av arrendjordbruk. Andra utvägar kunde måhända ock för ändamålet utfinnas. En närmare undersökning från statsmakternas sida av vad i hithörande hänseende kunde åtgöras vore av förhållandena

påkallad. Vidare borde från det allmännas sida vidtagas en närmare undersökning, huru det förhölle sig med benägenheten från bolagens sida att vilja avyttra av dem tidigare förvärvade jordbruk, vilka sedermera av bolagen förvandlats till arrendejordbruk. Skulle det därvid visa sig, att å bolagen ankommande hinder för jordbrukens förvärvande befunnes möta för respektive brukare, syntes utskottet fog finnas för övervägande av lagstiftningsåtgärder, syftande till att överkomma sålunda mötande hinder. Vad nu sagts rörande bolag syntes utskottet till viss del gälla även beträffande s. k. enskilda spekulanter. I samband med den av utskottet sålunda ifrå-gaställda undersökningen syntes ock lämpligen böra tagas under övervä-gande, vilka statliga åtgärder som med anledning av den av äbokommittén verkställda utredningen angående de å s. k. rekognitionsskogshemman be-fintligen lägenheter samt å under bruk skatteköpta hemman och lägenheter kunde finnas påkallade till tryggande av dessa brukares rätt till innehav av hemmanen och lägenheterna i fråga.

Med i huvudsak denna motivering framställde utskottet det förslag, som föranledde, att riksdagen till Kungl. Maj:t avlät den förut omtalade skrivelsen den 2 juni 1925 nr 309.

Vid anmälan i statsrådet den 21 augusti 1925 av berörda riksdagsskri-velse yttrade chefen för jordbruksdepartementet följande:

Den av riksdagen sålunda begärda utredningen beträffande åtgärder för främjande av frilösning av arrendejordbruk avser, efter vad framgår av riksdagens förberörda skrivelse, i första hand en undersökning, huruvida frilösning av arrendejordbruk i större omfattning, än vad nu sker, kan komma till stånd på den frivilliga överenskommelsens väg och i vilken mån det allmänna kan medverka till underlättandet härav. Skulle denna väg icke vara framkomlig eller resultaten anses bliva alltför ringa eller eljest otillfredsställande, borde i andra rummet upptagas frågan om sär-skild lagstiftning, syftande att med tvång avlösa de områden, som ur so-ciala och andra samhällseliga synpunkter kunna anses behövliga för det självständiga bondejordbrukets tryggande och utvidgning. Till en dylik ordning för utredningsarbetets bedrivande kan jag ansluta mig. Dock an-ser jag, att denna förstahandsundersökning om möjligheten för frivilliga överenskommelser bör hållas inom sådana gränser och bedrivs med sad-an praktisk inriktning på omedelbara resultat, att icke det möjligen er-forderliga kraftigare ingripandet onödigtvis fördröjes.

Vad som närmast tarvas är en undersökning för utrönande av den verk-liga omfattning, i vilken jordägarna äro villiga att avhända sig arrende-jordbruk av den art här avses; varjämte bör undersökas, huruvida på denna väg sådana villkor kunna ernås, som äro ekonomiskt antagliga för brukarna.

Undersökningen bör emellertid icke stanna allenast vid frågan om frilösning av nuvarande arrendejordbruk, utan jämväl utsträckas att omfatta annan mark i bolagens och enskilda spekulanter ägo, som lämpligen bör mobiliseras för jordbruksnybildning eller för ökning av ofullständiga jordbruk.

För undersökningens utförande torde det vara erforderligt, att från jord-ägarna införskaffas noggranna uppgifter beträffande vederbörandes benägen-het att utan tvångsåtgärder avyttra jordbruk eller för jordbruk lämplig mark. Dessa uppgifter böra särskilt omfatta arealen av den jord, som kan bliva föremål för frivillig avyttring, dess fördelning på olika ägoslag och

brukningsdelar, dessa senares läge till kommunikationsleder, arbetstillfällen och tätare bebyggda orter, förhållandet mellan arealen av varje särskild jordägares till avyttring erbjudna mark, fördelad på olika ägoslag, och hans hela innehav av mark, fördelat efter samma grunder, villkor i fråga om brukningsdelarnas tilldelning av åker, odlingsmark och skog, rätt till husbehovsvirke och bete, ävensom pris och betalningsvillkor.

Samtidigt med nu omförmälda undersökning synes mig den av riksdagen i samma skrivelse förordade utredningen angående omfattningen av och formerna för statens bistånd åt arrendatorerna i och för avhjälpande av de finansiella svårigheter, som äro förknippade med frilösningen, böra igångsättas.

Ovannämnda undersökning och utredning stå uppenbarligen i nära samband med frågan om ytterligare åtgärder för främjande av kolonisation å mark i enskild ägo, för vilken frågas utredning jämlikt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 6 juni 1925 särskilda sakkunniga av mig tillkallats. Det synes mig därför lämpligt, att även det nu ifrågasatta undersöknings- och utredningsarbetet överlämnas åt nämnda sakkunniga. Dock torde, vad beträffar undersökningen rörande frilösning av arrendjordbruk m. m., denna undersökning enligt sakens natur å ena sidan icke kräva medverkan av samtliga sakkunnigledamöter, men å andra sidan förutsätta anlåtande av personer med sakkunskap på områden, som icke äro representerade bland kolonisationssakkunniga. I betraktande härav anser jag mig böra förorda, att ifrågavarande undersökning anförtros åt ordföranden hos nämnda sakkunniga samt två med dylik sakkunskap utrustade personer. Denna tremannakommission skulle sålunda hava att träda i förbindelse med ombud för jordägarna för att underhandla om erforderliga uppgifters avlämnande och inför dem belysa de synpunkter, som från det allmännas sida böra läggas på grundandet av självständiga jordbruk i olika delar av landet. Sedan uppgifter erhållits och sammanställts, bör berättelse över verksamheten avgivas till Kungl. Maj:t.

Vad slutligen beträffar den av riksdagen framkastade tanken om lämpligheten av att i detta sammanhang upptaga jämväl frågan om de statliga åtgärder, som med anledning av den av åbokommittén verkställda utredningen angående de å s. k. rekognitionsskogshemman befintliga lägenheter samt under bruk skatteköpta hemman och lägenheter kunna finnas påkallade till tryggande av brukarnas rätt till innehav av hemmanen och lägenheterna i fråga, synes det mig självklart, att, i den mån dessa brukare icke kunna göra anspråk på annan rätt till ovannämnda hemman och lägenheter, än som tillkommer arrendator, här ovan ifrågasatta åtgärder få avseende i tillämpliga delar även på dem. Beträffande de av berörda brukare åter, som hava eller anse sig hava annan rätt till hemmanet eller lägenheten (åborätt), är förhållandet givetvis ett annat, i det att de åtgärder, som för tryggandet av deras rätt kunna komma i fråga, äro av helt annan natur, och bör därför frågan härom näppeligen upptagas i detta sammanhang.

På departementschefens hemställan beslöt Kungl. Maj:t att dels uppdraga åt de jämlikt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 6 juni 1925 tillkallade sakkunniga för utredning av frågan om ytterligare åtgärder för främjande av kolonisation å mark i enskild ägo att, i enlighet med departementschefens ovannämnda uttalanden, verkställa utredning, i vilken omfattning

och under vilka former bistånd borde av staten lämnas arrendatorer för avhjälpande av de med frilösningen av arrendjordbruk förknippade finansiella svårigheter, dels ock uppdraga åt ordföranden hos förutnämnda sakkunniga att, i anslutning till vad av departementschefen anförts, jämte två sakkunniga personer verkställa undersökning rörande enskilda jordägares benägenhet att avyttra arrendjordbruk till respektive brukare samt mark för bildande av nya jordbruk liksom för utvidgning av ofullständiga jordbruk.

Sistnämnda sakkunniga (1925 års undersökningskommission för upplåtelse av jord) tillkallades den 21 augusti 1925.

Därjämte vill utskottet bringa i erinran vissa förberedande åtgärder, som under nästlidna och innevarande år vidtagits för åstadkommande av ökad försäljning av publik jord och som synas vara av intresse, när det gäller att bedöma frågan om den omfattning, i vilken det under den närmaste tiden kan antagas bliva möjligt att förvärva mindre jordbruksfastigheter i marknaden.

Åtgärder för försäljning av publik jord.

Med anledning av väckta motioner avlät 1925 års riksdag en skrivelse till Kungl. Maj:t, däri hemställdes, att Kungl. Maj:t måtte låta skyndsamt utreda, under vilka betingelser i vidare mån än nu vore medgivet möjlighet kunde beredas lägenhetsinnehavare å ecklesiastisk jord, som därå ägde egna boningshus, att friköpa av dem innehavda lägenheter samt för riksdagen framlägga det förslag, som av utredningen föranleddes. Denna riksdagsskrivelse har föranlett proposition till innevarande riksdag med förslag till lag angående tillstånd till försäljning av kyrklig jord i vissa fall samt till upplåtelse av sådan jord under tomträtt (prop. nr 197).

Vidare har innevarande riksdag med anledning av väckta motioner beslutat att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t efter verkställd utredning ville låta utarbета en plan för styckning av härför lämpade kronoegendomar samt för nästkommande riksdag framlägga förslag i ärendet.

Förevarande motioner avse att främja bildandet av nya jordbruk på enskild mark. Såsom den ovan lämnade redogörelsen giver vid handen, framställde fjolårets riksdag i skrivelse till Kungl. Maj:t begäran om utredning, huruvida och på vad sätt kolonisation å odlingsbar jord skulle kunna genom statliga åtgärder åvägbringas inom landet i vidare utsträckning än vad för närvarande vore fallet. Denna utredning har numera påbörjats genom särskilt tillkallade sakkunniga. Enligt de riktlinjer, som chefen för jordbruksdepartementet angav vid beslutet om de sakkunnigas tillsättande, skola dessa vid sitt arbete i första rummet utgå från tillgängligt material, såsom de av kolonisationskommittén företagna inventeringarna i Norrland och jordkommissionens enquête till kommunerna, det av vissa skogsägande bolag gjorda erbjudandet om avyttring av odlingsmark, den

Utskottets yttrande.

av Sveriges geologiska undersökning verkställda inventeringen av torvtillgångarna i södra Sverige m. m., och söka giva anvisning på vissa trakter, där förutsättningar för en framgångsrik kolonisation på enskild mark föreligga. De sakkunnigas arbetsuppgift har vidare av departementschefen bestämts till att avse åstadkommande av lämpliga former och anvisande av verksamma medel för statens understödjande av ifrågavarande kolonisationsverksamhet på frivillighetens väg. Däremot har departementschefen uttalat den åsikten, att frågan om rätt att expropriera dylik odlingsmark för kolonisationsändamål icke borde upptagas i detta sammanhang, ehuru han ingalunda förbisåg, att för en effektiv kolonisationsverksamhet kunde komma att erfordras både en expropriationslagstiftning och andra lagstiftningsåtgärder.

I samband med här omtalade arbete pågår, såsom ävenledes av det föregående framgått, en annan utredning i syfte att föra framåt den kolonisationsfråga, som avses i motionerna. Denna utredning gäller närmast åtgärder för att främja frilösning av förefintliga arrendjordbruk, men den bör enligt vad departementschefen uttalat jämväl utsträckas att omfatta annan mark i bolagens och enskilda spekulanterns ägo, som lämpligen bör mobiliseras för jordbruksnybildning eller för utökning av ofullständiga jordbruk.

Med hänsyn till det läge, vari således föreliggande kolonisationsfråga för närvarande befinner sig, anser utskottet, att de här behandlade motionerna icke böra föranleda, att frågan om expropriationslagstiftning av riksdagen nu upptages till behandling.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att förevarande motioner icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda.

Stockholm den 11 mars 1926.

På andra lagutskottets vägnar:

K. G. WESTMAN.

Vid ärendets behandling hava närvarit:

från första kammaren: herrar *K. G. Westman, Sigfrid Hansson, greve Spens och von Stockenström, fröken Hesselgren* samt herrar *Lindhagen, Martin Svensson och Åkerberg*;

från andra kammaren: herrar *Magnusson i Kalmar, Öberg*, Hage, Magnusson i Skövde, Ödström, Johansson i Kälkebo, Pettersson i Hällbacken** och *Hedvall*.

*) Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservationer:

1) av herr *Hage*;

2) av herr *Lindhagen*, som anförde:

»Utskottet har yttrat, att med hänsyn till det läge, vari föreliggande fråga nu befinner sig, bör frågan om expropriationslagstiftning icke nu upptagas till behandling. Upprepad motion har av mig denna gång icke heller väckts med hänsyn till att nämnda läge föranletts av riksdagen samt upprätthållits av vederbörande departement under den nuvarande regeringen. Man kunde därför befara, icke ett framsteg utan till synes ett ytterligare sammanstörtande i frågan. Det senare har också inträffat såsom framgår av den allmänna uppslutningen till utskottets betänkande.

I år liksom förra året är det emellertid enligt min och en mängd främmande lagstiftningars uppfattning uppenbart, att en lösning av jordfrågan, så vitt den syftar att förena social omtanke och ekonomisk rättvisa, måste bygga på en expropriationslagstiftning såsom bakgrund. Endast på detta sätt kan åstadkommas rimliga avtal vid de rätta tidpunkterna och på alla erforderliga ställen. Det är därför säkerligen av fruktan för att avtalen skola bli rimliga i nyss angivna avseenden, som man motsätter sig expropriationslagstiftningen. Det senare sker nog mångenstädes i syfte tillika att vinna tid för att hinna ordna saken på ett för den store jordägaren fördelaktigt och sålunda för småfolket menligt sätt, innan den fruktade lagstiftningen kommer till stånd. Det nu förordade läget kan bildligt talat sägas vara, att man i vår mekaniska tid förordar, att statskeppet i förevarande farvatten paddlas fram med åror utan ledning av kompass i stället för att målmedvetet föras fram med kraft mot bestämda mål.

Det är karakteristiskt för läget, att man fortfarande för att undgå expropriationstanken hänger sig fast vid att kolonisation måste bestå uti att flytta jordlösa från avlägsna trakter till »vissa trakter där förutsättningar för en framgångsrik kolonisation å enskild mark föreligga». Kolonisationskommittén har i uppdrag att »giva anvisning» på sådana trakter, alldeles som om det gällde en amerikansk kolonisation på prärier. I vårt land gäller det framför allt att tillvarata en lägenhet här och en annan där, och att där åstadkomma kolonisation på naturlig väg genom den befolkning, som bor på trakten. Redan de tre så kallade bolagsreservanterna inom norrlandskommittén sökte undgå expropriationshotet genom att hänga sig fast vid förenämnda halmstrå. Det vore väl ej oundgängligt, utropade de, att en odlare skulle erhålla mark just i den by eller den socken, där han är boende. Uppställer man ej sådana anspråk torde det, menade dessa reservanter, aldrig visa sig omöjligt att på frivillighetens väg erhålla odlingsmark.

Beträffande utbrytningen av arrendejordbruk, skall nu även den i strid mot alla naturlagar främjas genom frivilliga erbjudanden utan stöd av expropriationslag. Bakom denna politik ligger också instinktivt ett begrip-
Bihang till riksdagens protokoll 1926. 9 saml. 2 avd. 11 häft. (Nr 14.)

ligt intresse att bereda den store jordägaren tillfälle till att undgå en ekonomiskt betryggande och socialt rättvis utbrytning. I varje händelse vinner han även här rådrum för att undgå en kommande lagstiftning, som menar allvar.

Från en av de tre regeringskommissarier, som skola »undersöka» denna frivillighet, har för mig upplysts, att han icke har någon instruktion att såsom villkor för frivillig utbrytning fordra, att arrendatorerna ej behöva betala sina egna och sina förfäders odlingsarbeten, att en landbo, som suttit på arrendet helst om det varat avsevärd tid, tillförsäkras företrädesrätt till inköpet och möjlighet att få göra det på tid och villkor, som gjorde inköpet för honom överkomligt med mera dylikt. (Se motionen i första kammaren nr 162, sid. 26, för 1925 samt nr 244 och 245 för 1926.) Med andra ord statsmakten agiterar i själva verket hos bolagen för att de måtte påskynda en utstyckning av arrendejordbruken på jordekonomiskt mindre tillfredsställande villkor och utan social rättvisa.

Under ett sådant läge i jordfrågan bör en erinran om detsamma förekomma vid varje riksdag. Jag hade i år tänkt göra det interpellationsvis, men begagnar nu det tillfälle, som de väckta motionerna erbjuda.

Enligt min uppfattning borde åtminstone en vänsterregering tagit manlig ställning till norrlandskommitténs, värmlandsundersökningens och jordkommissionens grundsatser och förslag. I stället har nu tillsatts nya jordberedningar med instruktion i själva verket att söka åstadkomma försämringar i desamma, så långt det befinner sig erforderligt för att vinna anslutning även från de konservativa och deras vederlikar inom skilda partier. Dessa beredningar äro ock sammansatta till övervägande del av konservativa och halvkonservativa i jordfrågan. Ängsligt undvikes vid alla tillfällen något rådgörande med dem, som enligt uppdrag stått i arbetet för de gamla kommissionerna och tillägnat sig erfarenhet. Därför blev också det år 1925 framlagda kompromissförslaget till förbudslag för bolagsköp så pass bedrövt, att det söndersköts till och med av dem, som man väl trodde sig kunna vinna genom ett dylikt underminerande i verkligheten av norrlandslagstiftningen.

Det återstår således för oss, som stå i de gamla positionerna, ingen annan utväg än att göra oavlåtliga anlopp mot »det nuvarande läget». På detta sätt gå tilläventyrs de senaste jordberedningarna välvilligt något litet stycke framåt i en eller annan detalj. Kanske föranledes därigenom också särskilt en socialdemokratisk regering att förkasta åtskilliga kompromisser i dessa beredningarnas kommande förslag.

I övrigt åberopas bilagda reservation i detta ämne till lagutskottets utlåtande nr 25 för 1925.

På grund av vad sålunda anförts hemställes om bifall:

- A) till motionen nr 176;
- B) till motionen nr 177».

*Bilaga till herr Lindhagens reservation.***Reservation till andra lagutskottets utlåtande nr 25 vid 1925 års riksdag.***Beträffande punkt A) i utskottets hemställan*

av herrar *Linder, Lindhagen, Åkerberg, Hagman, Hage, Svensson* i Skönsberg och *Pettersson* i Hällbacken, vilka hemställt,

att riksdagen måtte anhålla, att Kungl. Maj:t, med beaktande av norrlandskommitténs förslag i ämnet, ville till stöd för bildande av nya jordbruk (kolonisation) å bolags och enskilda spekulanter mark i Norrland och Dalarna överväga förslag till en lag om expropriation.

Till stöd för detta yrkande anförde herr Lindhagen, med vilken övriga reservationer huvudsakligen instämde, följande:

»Rikets kolonisation genom bildandet av nya jordbruk har sedan gammalt varit en trängande svensk statsangelägenhet. Särskilt har kolonisation å kronans skogsfastigheter i Norrland och övre Dalarna varit föremål för oavlätliga bemödanden, vilka pågå ännu. Emellertid har på de senare tiderna av befolkningen, vederbörande myndigheter och jordkommissioner uppmärksamheten blivit riktad därå, att »den i enskild ägo befintliga norrländska odlingsjorden är med hänsyn till läge och beskaffenhet vida mer lämplig för bebyggelse än de huvudsakligen i Lapplands skogsregioner belägna kronoparkernas mark» (se sammansatta andra lag- och jordbruksutskottets utlåtande nr 1 för 1925, sid. 10). Det bör ej heller förglömmas såsom en omständighet av vikt, att skogarna med tillhörande odlingslägenheter i Norrland och övre Dalarna blivit av kronan ursprungligen donerade till bondebefolkningen »för landets uppodling och bebyggande» genom de s. k. avvitringarna (Norrland) och storskiftena (övre Dalarna).

Den enskilda norrländska jordens förenämnda större lämplighet för kolonisation föranledde 1918 års riksdag på motion av herr Hellström m. fl. att begära en utredning, huru kolonisation å bondejord i Norrland kunde kraftigare än hitintills befrämjas. Det framhölls, att denna kolonisation borde främst inriktas på att få böndernas egna söner och döttrar att bilda de nya jordbrukslägenheterna. Detta arbete kunde nämligen lättast företagas, medan de ännu voro kvar i föräldrahemmet och ifrån detta kunde få bistånd. Denna kolonisation avsåg således att påskynda s. k. hemmansklyvningar å den del av kronans donationsjord till bönderna, som fortfarande var i allmogens besittning.

Emellertid har som sagt av nämnda donationsjord en myckenhet odlingslägenheter, som också till läge och beskaffenhet äro vida mer lämpliga för bebyggelse än kronans återstående odlingslägenheter, övergått å trävarubolagen och en del enskilda spekulanter i strid mot kronans avsikter. Norrlandskommitténs majoritet (Douglas, von Feilitzen, Kinberg och Berlin, konservativa, samt Bromée i Bilsta, Kronlund, Lindhagen och Viklund, liberala) ägnade i sitt betänkande år 1904 denna sak särskild uppmärksamhet. Det erinrades att, under det den växande folkstocken snart måste finna sig i saknad av den för

Den enskilda norrländska odlingsjorden — kronodonation till jordbruket.

Kolonisation å bondejord i Norrland. Riksdagsskrivelsen 1918.

Kolonisation å bolags och enskilda spekulanter jord i Norrland. Norrlandskommitténs förslag till sådan kolo-

nisation med stöd av en expropriationslag.

dess utkomst nödiga jorden, skulle på trävaruindustriens skogsdomäner stora odlingsbara marker ligga för enskilde odlare praktiskt oåtkomliga. Att för odlingen söka öppna även det återstående av den verkliga odlingsmarken, som i så rik omfattning ligger väntande på odlaren, vore en kulturuppgift av den största betydelse. Frivilliga avtal skulle först söka åstadkommas. Men kommittén hade icke tvekat att såsom en nödfallsutväg föreslå en expropriationsrätt. Genom den skulle »erhållas en helt annan kraft vid bedrivandet av underhandlingar på det frivilliga avtalets grund». Kommittén föreslog därför »åtgärder för att åt allmogen återvinna å trävaruindustriens skogar befintliga odlingslägenheter» och sammanfattade dem i ett lagförslag, som även innehöll expropriationsrätt såsom yttersta stöd för det ifrågasatta strävandet att återvinna nämnda odlingslägenheter med erforderligt tillbehör.

Bolagsreservanterna i norrlandskommittén.

De tre s. k. bolagsreservanterna inom kommittén (Claeson, Frans Kempe och Arvid Lindman) motsatte sig expropriation såsom icke berättigad i det förevarande fallet. Den skulle därigenom föras utanför de gränser för denna rätt, som ditintills till skydd för äganderättens helgd visligen varit bestämda för densamma. För tillgodoseende av det allmänna intresset, att jord blev uppodlad, kunde det icke vara oundgängligt, att en odlare skulle sättas i tillfälle att »erhålla mark i just den by eller den socken, där han är boende». Uppställdes ej sådana anspråk, torde det, menade även dessa reservanter, aldrig visa sig omöjligt att på frivillighetens väg erhålla odlingsmark.

Skogsägareförbundet och dess förelöpare.

År 1918 avgavs av en privat kommitté (Nationalföreningens emot emigrationen norrlandskommitté) ett betänkande om kolonisation å bolagsjord i Norrland. Detta ledde ej till någon åtgärd. Sedan jordkommissionens planer börjat bliva kända och prövningen av dess förslag begynt övervägas, skyndade emellertid Sveriges skogsägareförbund till med ett erbjudande av frivilligt avstående av åtskilliga specificerade lägenheter. Till större delen utgjordes dessa av odlad jord med någon skogstilldelning men även av åtskilliga odlingslägenheter med viss skogstilldelning. Detta är i varje fall endast en obetydlighet av vad, som bör stå till buds, såsom ock den officiella inventeringen av odlingslägenheter noggsamt utvisar. Det har ryktesvis försports att eventuellt flera lägenheter skulle kunna erhållas, i händelse det ansågs behövt för undgående av en expropriationslag.

Rikets kolonisation.

Riksdags-skrivelsen 1925.

Norrlandskommitténs förenämnda förslag till kolonisation med stöd av en expropriationslag har ännu icke varit föremål för regeringens bedömande. Behovet av försörjningsmöjligheter gör sig emellertid ostridigt allt mer gällande. År 1925 hade riksdagen under trycket av befolkningsfrågans krav bland annat begärt utredning om kolonisation å odlingsbar jord inom landet genom statliga åtgärder i vidare utsträckning än vad för närvarande är fallet. Denna framställning, som givetvis omfattar även bolags och enskilda spekulanter jord i Norrland och Dalarna, berörde icke frågan om expropriation, vilken dock enligt norrlandskommitténs uppfattning var en hörnsten i kolonisationen, ett oundgängligt medel för dess effektivitet och ändamålsenliga utförande.

En norrlandslagstiftning i ämnet.

Det kan, såsom i motionen framhållits, givas skäl för att även på denna punkt börja åtminstone med en norrlandslagstiftning, då odlingsmöjligheterna äro störst i de norra delarna av riket och där på samma gång gäller återvinandet av donationsjord till dess avsedda ändamål.

Ytterligare »förutsättningslösa

Lagutskottet har avstyrkt riksdagen att förordna någon åtgärd i förenämnda syfte. Det framhålles bland annat, att riksdagens ovannämnda skrivelse av år

1925 om vidgad kolonisation å odlingsbar jord begär en »förutsättningslös» utredning. Den utredning, som erfordras och kan åstadkommas, är emellertid verkställd av norrlandskommittén, jordundersökningen och jordkommissionen. Dessas majoriteter hava kommit till den uppfattningen, att, om man vill mena allvar med kolonisation å bolagens och spekulanternas jord, stöd erfordras av en expropriationslagstiftning. Det gäller således nu, att statsmakterna omsider taga sitt parti. En ytterligare »förutsättningslös utredning» blir endast uttryck för ett oavlåtligt bemödande att söka undfly nödvändigheten att tillägna sig någon mening samt en täckmantel, när det kommer till stycket, för privata benägenheter, som på detta sätt under oväldets mask få tillfälle att okontrollerat göra sig gällande.

Utskottet upprätthåller för övrigt icke själv denna hänvisning till ett förutsättningslöst bedömande. I början av sin motivering tar utskottet tvärtom, liksom skedde förra året, parti mot en expropriation. En sådan motivering får ej oanmärkt godtagas. Det angivna huvudskälet nu liksom förra året är detsamma som bolagsreservanternas i norrlandskommittén. Endast frivilligt avstående bör ifrågakomma och utskottet hängiver sig åt lösa förhoppningar att sådan skall kunna ske i ökad omfattning. Den s. k. nya utredningen skall därför ägna uppmärksamhet åt frågan, i vad mån odlingsbar jord står att medelst frivilliga avtal förvärva, särskilt vad angår bolag tillhörig mark i Norrland och Dalarna. Därest hinder för dylika förvärv skulle finnas möta, må övervägas åtgärder däremot. En sådan utredning kan aldrig åstadkommas och något försök därtill blir säkerligen icke heller gjort.

Däremot bör det vara påfallande, att, om de statliga åtgärderna skola betydta något, behövs något maktmedel i det allmännas hand för att den erbjudna jorden skall tillhandahållas på rätt ställe, i tillräcklig omfattning och för rimligt pris. Vidare måste det allmänna ha någon utväg att kunna åtkomma den på en viss plats belägna odlingsmark, som behöves för kolonisation, om ägaren utan skälig anledning vägrar att avstå den. Även det senare kan väl i rimlighetens namn nu liksom tillförne inträffa i en omfattning, om vilken man på förhand ej kan göra sig någon föreställning. Det förhåller sig självfallet, såsom norrlandskommittén yttrade, så, att genom expropriationsrätt erhålles en helt annan kraft vid bedrivandet av underhandlingar på det frivilliga avtalets grund.

Dessa nödvändigheter äro så mycket mer påtagliga, som den kolonisation, varom här är fråga, väl måste företrädesvis och i varje fall i mycket stor utsträckning ske på den naturliga vägen i anslutning till de riktlinjer, som lågo till grund för 1918 års förberörda skrivelse om kolonisation på bondejord. Lagutskottet anvisar bekvämt nu som förra året den jordsökande, som merendels är bunden till händer och fötter i sin lilla vrå, att bara lyfta på vingarna samt flyga omkring i landet och falla ned på jord, som är till salu någonstädes var som helst.

För den stora massan med de två tomma händerna skapas jordbruk fortfarande endast på den naturliga vägen. Den förklarliga farhågan för de stora omkostnaderna för nybrytning av jordbruk och omöjligheten att kunna leva på dem förringas, om man väljer nämnda utväg, för vilken dock någon uppmärksamhet synes ej vara möjlig att uppbringa. Från så gott som alla kommuner i Värmland anmäldes till jordundersökningen, att oodlad mark för nya jordbruk måste anvisas i den trakt, där nybyggarna voro bofasta och hade stöd av sina familjer och övriga relationer uti orten. Under sådan förutsättning framstår expropriationsrättens nödvändighet ännu tydligare. Detta er-

utredningar?»

En expropriationslags uppgift.

Kolonisation på den naturliga vägen.

kännes av bolagsreservanterna i norrlandskommittén (se ovan sid. 20) men ej av 1924 och 1925 års andra lagutskott. (Se vidare motionen 162 sid. 19 o. f.)

Kolonisation allenast på bolagens nåde?

Det borde kunna få vara obestriddigt, att bolag och spekulanter, som vilja komma med rimliga erbjudanden, icke hava något som helst att frukta av en expropriationslag, som ej begär något mer. Denna erfordras emellertid till förekommande av otillräckliga erbjudanden eller alldeles utebliven beredvilighet även för skäligen fall. Då nu skogsägareförbundet skyndar till med sina erbjudanden först vid förestående fara för en expropriationslag och på samma gång ivrigt motsätter sig en sådan lagstiftning, kan väl detta ej betyda annat än att förbundet icke är villigt att stå till buds med jord i den omfattning, som skäligen måste påkallas, om man vill göra allvar av kolonisationen samt inlägga något effektivt och betydelsefullt i densamma.

Äganderätten och människorätten.

Saken är helt enkelt den, såsom ock tydligt nog framgår av utskottets skrivsätt, att det i själva verket här gäller ett upprätthållande i det längsta av äganderättens helgd, driven till sin spets såsom skedde i första kammaren under de gamla goda tiderna. Äganderätten till jorden får icke ens mot penningersättning hävas annat än i yttersta nödfall och detta nödfall, trots dess närvaro i verkligheternas värld, förhalas av utskottet till oöverskådliga framtider i avvaktan på full juridisk bevisning, vilken utskottet mycket väl vet aldrig kommer att kunna framläggas. Vissa länsstyrelser hava uppriktigt utan utskottets omsvep tillkännagivit, att den stora jordäganderättens helgd här ej får åsidosättas och att den sålunda måste gälla mer än människorätten.

Lagutskottet ett med bolagsreservanterna i norrlandskommittén.

Utskottet har med andra ord i denna punkt helt ställt sig på den ståndpunkt, som intogs av bolagsreservanterna i norrlandskommittén — en intressant belysning av tidsströmningarnas metarmorfoser. Då det därför nu år 1925 skall röstas i kamrarna i denna punkt, kommer striden att stå mellan å ena sidan norrlandskommitténs bolagsreservanter, representerade av andra lagutskottets konservativa och liberala majoritet, samt å andra sidan norrlandskommitténs konservativa och liberala majoritet, representerad allenast av utskottets reservanter. En närmare analys av detta stora återtag från sekelskiftets positioner, av aktiekonservatismens landvinningar och av den nuvarande situationens kulisser återfinna i motionen 162 (sid. 3 o. f., 8 o. f. samt 34 o. f.).

Finland.

År 1922 har en expropriationslag i nu förevarande syfte antagits i Finland. I de anförda motiven till motionen (nr 162 sid. 39) omnämnes, hurusom den finska kolonisationsverksamhetens chef meddelat, att man i Finland var särdeles tillfredsställd över lagens tillkomst. Den behövde säkerligen sällan användas, men med den kunde man i regel komma till rimliga uppgörelser i alla erforderliga fall. Den finska kolonisationens chef betonade även han, att nya lägenheter måste anvisas företrädesvis i den ort, där nybyggaren hade stöd av föräldrahem och andra förbindelser.»

Beträffande punkt B) i utskottets hemställan

av herrar *Linder, Lindhagen, Åkerberg, Hagman, Hage, Svensson* i Skönsberg och *Pettersson* i Hällbacken, vilka hemställt,

att riksdagen måtte anhålla, att Kungl. Maj:t, med beaktande av jordundersökningens och jordkommissionens förslag i ämnet, ville till stöd för bildande av nya jordbruk (kolonisation) å bolags, enskilda spekulanter och större enskilda

jordägares mark i mellersta och södra delarna av riket överväga förslag till en lag om expropriation.

Till stöd för detta yrkande anförde herr Lindhagen, med vilken övriga reservanter huvudsakligen instämde, följande:

»Under denna punkt gäller det att av odlingslägenheter med tillbehör bilda nya jordbruk även i södra och mellersta delarna av riket med stöd ytterst av en expropriationslag, som kan tillrättalägga rimliga och ändamålsenliga överenskommelser.

Härom åberopas i tillämpliga delar vad ovan anförts beträffande punkt A) i utskottets hemställan. Den förnämligaste skillnaden är som sagt, att det i förenämnda landsändar ej gäller, åtminstone ej så påtagligt som i de norra, att marken veterligen blivit donerad av kronan. Den senare omständigheten har historisk betydelse och kan i förening med odlingslägenheternas större omfattning i de norra delarna av riket försvara att förevarande expropriationslagstiftning börjar åtminstone med en norrlandslagstiftning på sätt norrlandskommittén även i denna del påyrkat. De reella skälen för en kolonisation med stöd av en expropriationslag äro emellertid även i södra och mellersta delarna av riket så avgörande, att en sådan lag måste, till vinnande av ändamålsenlighet och effektivitet, vara även i berörda landsdelar av förhållandena synnerligen påkallad.»